

(szak)irodalom jegyzéke és egy névmutató is helyet kapott.

Bár a könyv sok régi és új információt tartalmaz Rejtőről, mégis maga a szerkesztő, Thuróczy Gergely hívja föl a hiányosságokra a figyelmet. Ezek azonban abból adódnak, hogy a kötet munkálatainak vége felé Rejtő Jenő bátyjának, Gyulának a sógora, Kabályi József ismeretlen és érdekes dokumentumokkal állt elő, így ezek már nem kerülhetek a kötet lapjaira. Úgy vélem, hogy az új dokumentumok másokkal kiegészülve egy új könyv alapjait képezhetik, mint ahogy erre a szerkesztő is utal: „Merem remélni, hogy Jenő mester szolgál még meglepetéssel, és nemsokára lappangó kéziratok,

dedikációk, ismeretlen sajtómegjelenések etc. sorával gazdagodhatunk. Az összefoglaló nagy mű, egy Rejtő-monográfia már nagyon elkélne – hát legyen, mert megérdemli...” (*Szerkesztői utószó*).

Az *ellopott tragédia* a lábjegyzetbeli pontatlanságok és az előző bekezdésben tárgyalt „hiányosságok” mellett is hiánypótló és újító, ugyanakkor nem csak az irodalomtudományban jártas kutatók és tudósok forgathatják haszonnal. Ajánlott mindazon Rejtő-rajongóknak elolvasni, akik szeretnék túllépni az eddig ismert legendákon. Bár igencsak hosszú olvasmány a maga 502 oldalával, ugyanakkor a tanulmányok szerzői a tudást meglehetősen könnyen olvasható stílusban adják elének.

BENCE ERIKA (1967) Újvidék

BENCE ERIKA

Toldi Éva: Önértésváltozatok, identitástapasztalatok

zEtna, 2015

Identitásjelölő tárgyak a vajdasági magyar irodalomban című tanulmányának konklúzióit sorolja Toldi Éva *A referenciális olvasás lehetősége* közcím alá. Nem véletlen, sőt jelentésszerű mozzanat, hogy jómagam – noha többes számra váltva – szinte ugyanezt a címet adtam 2015-ben megjelent könyvem egyik fejezetének. S ez nemcsak abból következik, hogy 2009-ben *Irodalom és referencialitás* címmel rendeztek tudományos tanácskozást Budapesten (MTA Irodalomtudományi Intézet), amelyen mindketten jelen voltunk, s hogy természetesen olvassuk és értelmezzük egymás tanulmányait, hanem abból is, sőt elsősorban abból, hogy a legújabb magyar irodalom 21. századi első évtizede olyan „töréspontok” (régebben talán azt mondtuk volna: korszak- és paradigmaváltások) mentén alakult, amelyek a történelmi narratíva és a referencialitás szerepe, jelentése újragondolásának igényét hívták életre az irodalomtudományban. A magyar irodalmi recepció történetében az 1990-es évek végén lecsapódó, de az európai irodalomtudományban már egy-két évtizeddel korábban tért nyert (pl. Hayden White, Frank R. Ankersmit, Paul Ricoeur, Umberto Eco) diskurzusok elsősorban a történetírás mint diszciplína és a történelmi regény mint fikción alapuló műfaj közötti határokat mosta el. Egyértelmű tehát, hogy Toldi Éva *Önértésváltozatok, identitástapasztalatok* című

könyve első fejezetének az utóbbi két évtized prózatermését vizsgáló tanulmányai is ezekre az elméletekre reflektálnak, s az általuk újragondolt és átértelmezett jelenségeket járják körül, vizsgálják a magyar és a vajdasági magyar irodalomban. Tévedés volna azonban azt gondolni, hogy a könyv második, a magyar költészet világában mozgó és ott kérdéseket indukáló fejezetének (*Újraírottak és újraírók*) tanulmányai nem kapcsolódnak – még ha poétikai értelemben is – a történelmi hagyományozódás, illetve a múlt tapasztalati jelenségeihez; a palimpszeszt eljárásaival foglalkozó tanulmányok is elsősorban a múltreprezentáció lehetőségeit értelmezik.

A kötetkezdő *Intertextualitás és történelmi tapasztalat (Egy vajdasági indiánregény tanulságai)* című tanulmány egyfajta történelmi-poétikai alapvetés szerepét is betölti Toldi Éva könyvében, hiszen az említett elméleti orientációkat és komparatív szemléletet érvényesítve tekint vissza az 1990-es évek elején íródottak közül Varga Zoltán *Indiánregény* (1992) című regényére, s értelmezi újra a megjelenésének idején viszonylag élénk kritikai reflektáltságot nyert alkotást. Az eltelt évtizedek távlatá, illetve az időközben lezajlott alakulástörténeti mozgások ugyanis kiemelt fontosságúvá tették a regény néhány vonását; leginkább a történelmi múlt

utánképzésének és reprezentációjának eljárásait, az ezeket legitimáló háttérnarratívák mibenlétét. A 19. századi amerikai múltat a jelentés szolgálatába állító (reprezentáló) *Indiánregényt* („jelen érdekű kérdéseit” – ahogy ma az irodalomtörténetben mondani szokás) ugyanis nem a klasszikus értelemben vett történetírói diszciplínák, hanem egy – a Hayden White-i szemlélet értelmében inkább a fikciós narratívák közé sorolható – másik „történeti elbeszélés”, Dee Brown *A Vadnyugat története indián szemmel* (1970) című műve legitimálja.

A megjelenése óta eltelt két és fél évtized alatt a – jobb híján! – történelmi regénynek nevezhető *Indiánregény* nemhogy veszített aktualitásából, de a „szemünk előtt alakuló” műfaj (a történelmi narratíva 20. század végi változata) leglényegesebb tematikai és konstrukciós sajátosságait mutatja fel, miközben feltételezhetjük, hogy sem Dee Brown, sem Varga Zoltán írását nem az akkor létesülő elméleti irányzatok formálták. Az amerikai indiánok katasztrófájában a jelenkori kisebbségi traumák válságmodelljét, illetve a múlt reprezentációjának többféle lehetőségét (az egyszerre több történelem létezését) mutatták fel és érvényesítették úgy, hogy az amerikai történelmet az indiánok szemszögéből tárgyalják és beszélnek el. A narratíva átsajátíthatóságát ismeri fel Toldi Éva is, amikor tanulmányában a kelet-közép-európai irodalmi „indiánreprezentációk” (Balázs Imre József, 2008) kérdését is szemügyre veszi: „[...] az alávetettség diskurzusa és rejtett posztkolonialista vonulata nem világkép és világfelfogás gyökeres másságán, hanem a sajátvaló traumatikus hasonlóságon, direkt megfeleltetésen alapul – mondja Kányádi Sándor *Dél kereszte alatt* című költeményéről, de ugyane diskurzusba sorolja Oravecz Imre *Hopik könyve* (1983) című művét is.

Ha a vajdasági magyar irodalomnak az adott időszakban, tehát az 1990-es években lezajlott eseményeit vesszük szemügyre, azt tapasztaljuk, hogy Varga Zoltán *Indiánregénye* egy jól kivethető történeti-poétikai sorba, vonulatba illeszkedik, s az ide sorolható művek (pl. Apró István *Regénybrikett* [Brikettregény tizenkét kockában], Németh István *Házioltár* [Szerelmes krónika], Bogárn Antal *Boldog és szomorú történetünk* [Családregénynapló], Balázs Attila *Én már nem utazom Argentínába* [Prózák nosztalgiára és lőporfüstre], Harkai Vass Éva *Így éltünk* [Revoltpróza], egészen Juhász Erzsébet 2001-ben posztumusz megjelent *Hattárregény*ig) egytől egyig a „jelen érdekű kérdés” straté-

giája révén fordulnak a térségi múlt elbeszélhetősége felé, s szinte valamennyi a címében és az alcímében is reflektál a műfajalkotás, illetve -keresés problematikájára.

A múltreprezentáció mellett (és ettől nem függetlenül) Toldi Éva tanulmányainak másik kulcsszava a kötet címben is kiemelt identitás(tapasztalat), amelynek legitim konstruálódása egyúttal a múlt és a hagyomány relevanciáira építhető önértés feltetele is. Nem véletlen tehát, hogy a kötet második tanulmánya a vajdasági magyar irodalom „identitásjelölő tárgyai”-val, ezek tematizálódásával foglalkozik, pl. Németh István említett krónikája, a *Házioltár Leltár* című kötetzáró darabjában, amelyben az elbeszélő befejezett múlt időt érzékelve tekint egy elhagyott kovácsműhely tárgyainak látványára, miáltal az így lefestett kép egyúttal a térségi életforma jelentésévé, metaforikus elbeszélésévé válik. Hasonló gondolatvezetés (a tárgyak mint hatalmi jelképek jelentésadása a szövegben) mentén emeli be e diskurzusba a tanulmányíró Gion Nándor *Izsakhár* című, novellai szerveződésű s ugyancsak a jelölt időszakban (1994-ben) keletkezett regényét.

A magyar prózairodalomnak a múlt század kilencvenes éveiben kibontakozó – mindenekelőtt a múltreprezentáció lehetőségei mentén kialakult – átalakulásai és váltásai természetesen nem álltak meg a századforduló adminisztratív jellegű határánál, miként azt egy régi típusú irodalomtörténeti hozzáállás feltételezte ezekről a mechanikus határokról. Erre nagyon jó értelmezési és látványfelület a kötet Tóth Krisztina vagy Dalos György prózaírásával foglalkozó tanulmánya. Ezek is, miként a Ferdinandy György *A francia asszony* című regényét vizsgáló tanulmány, a rövidtörténetből és a novellából regénnyé terebélyesedő és szerveződő (erre különösen jó példa az *Izsakhár*, amelynek ismertek novellai előzményei Gion prózaírásában) műfaji átalakulás poétikáját képviselik, és a identitás kérdése mellé az *Idegenség* létproblémáját társítják és tematizálják.

A palimpszeszt mint költői eljárás s az irodalmi tradícióra való építkezés, az ekképp, azaz poétikailag demonstrált hagyománykeresés jelenti Toldi Éva könyve második fejezetének (*Újraírók és újraírottak*) szervezőelvét és az elemzések domináns motívumát. Foglalkozik Böndör Pál költészetének a magyar lírai hagyománnyal összefüggésben értelmezhető jelenségeivel, mint amilyen a 19. századi magyar versnyelv (pl. Arany Jánosnál) ironikus regisztereinek, illetve a klasszikus modern irodalmi reflexióiknak és uta-

lásoknak az átsajátítása. A jelenkori „megszólított-ság” jelentéseit elemzi Nagy László *Ki viszi át a szerelmet?* című versében, majd az Ady-, illetve a József Attila-kultusz jelenségeit vizsgálja vajdasági kontextusban. A fejezet legértékesebb (és -izgalmasabb) tanulmánya is Vajdaság-értelmezés: Kosztolányi Dezső *Hajnali részegség* című költeményének átírásaival, palimpszesztjeivel, s az így létrejött átértelmezések sorával, utalásaival, összefüggéseivel, szövevényes viszonyrendszerével foglalkozik. Legérdekfeszítőbb gondolatsorát a vajdasági ma-

gyar irodalom „legterheltebb” metaforájának nevezett *azúr-képzet* és a *Hajnali részegség* képi világát összevető elemzése hozza létre. Vörösmarty Mihály *A vén cigány* című versének tragikuma és annak természete is érdeklődésének és vizsgálatának tárgyát képezik.

Az *Önértésváltozatok, identitástartapaszlatok* fontos könyve a vajdasági magyar irodalomtörténeti és kritikai gondolkodásnak. Egy szerteágazó megértés és sokrétű olvasói tapasztalat nyomán kialakuló kritikai attitűd eredménye.

FŐFAI RITA (1988) Szekszárd

FŐFAI RITA

Hegedűs Imre János: Székelyország

(Szerelmes földrajz)

Magyar Napló, 2015

„Mikrovilág vizsgálatára vállalkoztam elfogult rajongással, önmagam keresem a tájban: a gyermekkoromat, emlékeimet, hazámat” – Hegedűs Imre János legújabb, *Székelyország (Szerelmes földrajz)* című könyvének önreflexív mondata nemcsak kiválóan összefoglalja a mű tartalmát, hanem rámutat annak pozitívumaira is éppúgy, mint hibáira.

A műfaj Szabó Zoltántól eredeztethető, aki *Szerelmes földrajz* című könyvében mutatta be, hogy a hazához való viszonyban elsődleges szerepe van a földrajzi jellemzőknek. Kérdésfeltevései, újszerű elemzése az azt vizsgálták, miként válik az ország otthonná, a térképen körvonalazott terület szülőfölddé. A természet kötődésben betöltött szerepét, a megszokott környezet esztétikai felfedezésének fokozatait írók, költők alkotásaival segít megérteni. Hegedűs ezt a hagyományt folytatva – és húsz év emigráció fájó tapasztalatával – az utazás (vándorlás) toposzával vezeti körbe az olvasót Székelyföldön. Míg azonban Szabó a lelkesültség ellenére az elfogulatlanság, józanság keretein belül maradt, a *Székelyország* szerzője gyakran átlépi ezt a határt. A nyíltan vállalt elfogultságnak és márnornak pedig számos hátulütője is megmutatkozik.

A könyv esszékötet, amely külön fejezetekben tárgyalja a Székely Partiumot, Anyaszéket, Erdővidéket, Háromszéket, Csíkországot, Marosszéket, Aranyosszéket és a (barcasági, gyimesi, moldvai) csángókat. A Székelyhidegkúton született szerző az

első, Székely Partiumot bemutató részben számos fiatalkori emlékét is feleleveníti. Míg nosztalgiája itt néhol személyes, a többi fejezetben már inkább kollektív, mindegyik esetben egyformán törekszik azonban múlt és jelen összekapcsolására. A választott tájegység ismertetésén túl tehát a hagyományokat őrző közösség, a régi időkre emlékeztető környezet identitásformáló, napjainkra gyakorolt hatását is szem előtt tartja. Esszéi ezért nagy tudásanyagot mozgatva kitérnek a domborzatra, éghajlatra és növényvilágra, történelmi eseményekre, régészeti leletekre, épületekre, híres személyekre, szokásokra, népdalokra, mondákra. Maga a nyelv is, mint a nemzeti identitás egyik legfontosabb hordozója, gazdagon kimunkált: szemléletes hasonlatokkal, találó jelzőkkel, megkapó szóképekkel tarkított. Mindezt az ismertetést, felelevenítést jól követhetően, tagoltan valósítja meg, a felmerülő apró emlékképek, személyes megjegyzések, rácsodálkozások nem teszik katikussá a narrációt, inkább színesítik azt. A csapongást így elkerüli ugyan a szerző, a sok hasonló kategóriához tartozó, pár mondatos ismertetések azonban nem mindig vannak megfelelően összekötve, átvezetve, a szöveg gördülékenysége ezeken a helyeken sérül, és darabossá, szaggattottá válik.

A szenvedélyes, a legkisebb részletekért is lelkesedő hevület ugyanakkor sokat segít a hatalmas információmennyiség, a rengeteg élmény, leírás befogadásában. A mű talán legjobban sikerült esszéje